

ÇARPANACILIK VE İSTANBUL TOPKAPI SARAY MÜZESİNDE BULUNAN ÇARPANA DOKUMALARI

LEONORE KOSSWIG

FİHRİST

KISIM I

Önsöz
Çarpana teknikleri.

GİRİŞ

- 1 — Fitilli teknik ve Saç örgüsü tekniği.
- 2 — Tel örgü ve Pirinç tekniği.
- 3 — Susma ve Daldırma tekniği.
- 4 — Strüktür tekniği.

Çarpınanılıkta kullanılan araçlar.
Çarpınanılık tarihine bir bakış.

KISIM II

Tetkik edilmiş olan nümunelerin analizi.
Bibliografya.
Resimler.
Şekiller.

Ö N S Ö Z

Çarpınanı işi çok eski zamanlardan beri bilinen bir dokuma sanatıdır. Mısırdaki kazılardan katiyle ortaya çıktığına göre, Ön Asya'da Milâttan evvel 8. asırdan beri kullanılmaktadır.

Hâlen Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan kuran bağı, kuşaklar, kılıç askıları ve dizginleri çarpınanı işinin en mütekâmil örneklerindedir. Bu sanatın ustası olan ve muhtemelen Saray kimseler tarafından dokunmuşlardır.

Çalışmalarımın neticeleri bu yazının II. kısmında neşredilmiştir. Bu kısmı daha iyi anlaşılabilmesi için makalede evvelâ çarpınanı teknikleri hakkında kısa bir izâhat verilmiş ve ayrıca okuyucuya çarpınanı dokumacılığının çok eski ve yaygın bir dokuma sanatı fikrini telkin edebilmek için kısa bir tarihçe yapılmıştır.

Topkapı Sarayı Müzesi eski Direktörü Hayrullah Örs, Silâh Seksiyonu Şefi Ünsal Yücel, Tekstil Seksiyonu Şefi Fikret Altay ve Selma Toygar ile Araba Seksiyonu Şefi Alat Bikkul'un yakın alâka ve yardımları sayesinde teşhir edilmekte

olan nümuneler ve depolarda mevcut materyel arasında çarpınanı işi dokumalarını aramak ve tetkik etmek imkânını buldum.

Arz edilen metnin tercümesini hazırlayan Prof. Dr. Melekper Öktay ile Doç. Dr. Ufuk Esin kıymetli vakitlerini esirgemediler. Teknik kısmın Türkçe tercümesini gözden geçirerek, uygun teknik tabirlerin seçilmesinde Kenan Özbel tarafından yardım gördüm. Yusuf Durul nazarı dikkatimi bazı noktalara çekmiş bulunuyordu.

Adları geçen zevata teşekkürlerimi sunmağı bir vazife sayarım.

Ayrıca Angelika Franckce ve Cafer Türkmen'e travayıma fotoğrafların hazırlanmasından müteşekkirim.

KISIM I

ÇARPANA İŞİ TEKNİKLERİ

Çarpınanı işi ile sadece muhtelif genişlikte şeritler yapılabilir, kumaş halinde dokumalar meydana getirilemez. Bu iş için 3 köşeli, 4 köşeli, 6 köşeli veya 8 köşeli levhacıklar kullanılır ki bunlara

“Çarpana”* denir. Bu levhacıkların her köşesinde birer delik vardır. Genellikle 6-10 cm² lik ve dört köşeli çarpanalar kullanılmaktadır. Bu yazıda analizleri yapılmış olan örnekler de bu tip çarpanalarla işlenmiş olduğu için teknik izahatta sadece bu tipten bahsedilecektir.

Çarpana işi bir şerit dokunurken birden fazla levhacık kullanılır, çarpanaların sayısı dokunacak şeridin genişliğine göre seçilir (res. 4). Çözgüyü yapmak için, kullanılacak bütün çarpanaların deliklerinden daha sonra anlatılacağı gibi, belli istikâmette birer iplik geçirilir. Bütün çözgü iplikleri iki uçtan iki yere tespit edildikten sonra (bak s. 10 nun sonrasına) dokumaya başlanır. Bütün çarpanaları 90° lik bir döndürme ile iki tarafta birer fırk teşekkül eder, bunların birisinden bir atkı ipliği geçirilir. Her 90° lik döndürmeden sonra herbir çarpana ile birer ilmek meydana getirilmiş olur. Bu ilmek tezgâh dokumalarında veya örgü işlerinde bahsedilen ilmekten, yapı bakımından farklı olmakla beraber bu yazıda “ilmek” tâbiri kullanılacaktır. Atkı ipliği ile her seferinde bütün ilmekler birbirlerine bağlanır. Tahattan yontulmuş bir bıçak veya buna benzer bir araç ile (kılıç) atkı ipliği yerleştirilir.

Çarpana işi dokunması ile basit tezgâh dokuması arasında üç önemli fark vardır : 1 — Basit tezgâhda çözgünün her ikinci ipliği bağlanır. Çarpana dokumacılık ise çözgü her bir çarpananın

deliklerinden geçen iplik guruplarından teşekkül etmiştir. Çarpanalar birbirlerine bağlı olmadığı için, çözgünün iplikleri de birbirlerine bağlı değildir. 2 — Basit tezgâh dokumasında fırkın değişmesi bağlı olan ve bağlı olmıyan çözgü ipliklerinin değiştirilmesi ile, çarpana işinde ise levhacıkları 90° döndürmekle olur. 3 — Basit tezgâh dokumasında kumaşın örneği atkı ipliği ile meydana geldiği halde, çarpana dokumasında örnek çözgü ipliklerinden oluşur.

Çarpanalarda ipliklerin tanzim edilmesine ve çarpanaların yerleştirilmesine ve döndürülmesine bağlı olarak, çarpanacılıkta çeşitli örgü teknikleri meydana gelmektedir.

1 — Fitilli ve Saç örgüsü tekniği :
a) Fitilli teknikte çarpanalar hep birden aynı istikâmete —meselâ hep soldan sağa doğru— döndürülerek ilmekler yapılır. Her bir çarpananın dört deliğinden geçmiş olan iplikler aynı renkte ise tek renkli bir “fitil” elde edilir (res. 7 A). Çeşitli renkler kullanarak çok renkli fitiller meydana gelir. Şekil 1 de gösterildiği gibi A B C D renklerindeki iplikler sıra ile bir çarpananın deliklerinden soldan sağa doğru geçirilmiş olsun, çarpananın ilk 90° sağa döndürüldüğüne A renkli iplik D renkli iplik üstüne gelir. İkinci sağa döndürüşte B renkli A renklinin, üçüncü döndürüşte C B nin ve dördüncü sağa döndürüşte D C nin üstüne gelir. Şimdi A B C D renkleri başlangıçtaki yerlerinde bulunurlar. Bu dörtlü döndürme ile belli bir renk sırası elde edilmiş olurki bu sıra ipliklerin çarpanadaki dizilişlerine bağlıdır. Elde edilen fitilli ip soldan sağa burulmuştur.

Eğer çarpana aksi istikâmette yani sağdan sola doğru birbirini müteakib dört defa döndürülürse (ş. 2) D renkli iplik A renkli iplik üstüne, C D nin, B Ç nin ve A ise B nin üstüne gelir. Meydana gelmiş olan renk sırası çarpanayı sağa döndürmekle elde edilmiş olan renk sırasının aynadaki aksi gibi, hani D C B A sırasında olur. Fitilli ip sağdan sola doğru burulmuştur.

- * almanca : Brettchenweberei.
arapça : (Şanfara'da) Mari.
arapça : (Suriye'de) Sudu, Nol dak.
abkhasca : (Kafkas halkı) Hwu.
danimarkaca: Brikning.
danimarkaca: (Jütland) Span.
fransızca : Tissage aux cartons,
Tissage a plaques.
hırvatca : (Bosna) Fedza (çarpana için).
ingilizce : Tablet weaving, Card weaving.
islandaca : Spalld.
norveççe : Spjellsvev.
doğu türkçesi: Câpâr, Câparük (çarpana için).
dukan (çarpana tezgâh için).
isveççe : Brikvâvnad.
tibetce : Ko - tha.

İşe devam ederken kullanılmış olan çarpana adedi kadar fitilli ipler dokunmuş olur. Bunların ilmekleri atkı ipliği ile birbirlerine bağlanmıştır (res. 4). Çarpanaları hep aynı istikamete döndürmek suretiyle 4 delikli çarpanalarla her 4. döndürüşte, 6 delikli çarpanalarla 6. döndürüşte v.s. tekrarlanan bir desen ortaya çıkar. Çarpanaların mukabil tarafında fırktan atkı ipliği geçirilmediği ve kılıç ile yerleştirilmediği için çözgü iplikleri okadar burulur ki bir müddet sonra çarpanaları hareket ettirmek mümkün olmaz, iplikler adeta frenlenmiş olurlar. Çalışmaya devam edebilmek için çarpanaları aksi istikamette döndürerek dokumaktan başka çare kalmaz. Aşikârdır ki bu esnada ilmekler ve motif bir evvelkinin aynadaki aksi gibi olur, burulmuş iplikler de yavaş yavaş açılır.

Çözgü yaparken bütün çarpanalar yüz yüze yerleştirilmiş de ve ipliklerin aynı istikamette geçirilirse -yani daima çarpananın alt tarafından üst tarafına doğru- bu çeşit yerleştirmeye "paralel yerleştirme" (res. 5 A ve B) denir. Bu tip yerleştirme ile dokunan ilmekler birbirine paralel uzanır ve bu surette bir "fitilli strüktürü" (res. 5 D) ortaya çıkar.

b) Saç örgüsü tekniğinin yerleştirme esnasında müteakip iki çarpananın belli yüzeyleri birbirlerinin aksi istikamette konursa bu tip yerleştirmeye "çift yerleştirme" (res. 6 A ve B) ismi verilir. Meydana gelen ilmekler çifter çifter birbirlerinin aynadaki aksi gibidir. Ortaya çıkan strüktüre "saç örgüsü strüktürü" (res. 6 D) denir.

Renkli desenler yapabilmek için çiftlenmiş çarpanalarda renkli ipliklerin simetrik tarzında geçirilmiş olmasına dikkat etmek lâzımdır. Meselâ bir çarpanada renk sırası A B C D (res. 6 A) ise onun eşi olan çarpanada D C B A (res. 6 B) şeklinde sıralanmış olması lâzımdır.

Fitilli ve saç örgüsü tekniği ile sadece geometrik motifler dokunabilir.

Motiflerin aksi istikametlerde kısmen tekrarlanması fitilli ve saç örgüsü tekniği ile dokunmuş şeritler için bir özelliğdir

ve bunu sistemli bir şekilde kullanılması ile yeni desenler geliştirmek mümkündür (şk. 7).

Arzu edildiği takdirde şeridi daha sağlam dokumak mümkündür. Bu maksatla çarpanaların tam orta yerinden birer delik açarak birer ilâve iplik geçirilir. Bu iplik diğer ipliklere birer eksen teşkil eder. Çalışma esnasında diğer 4 iplik bu eksen üzerinde burulur, kendisi daima hareketsizdir ve diğer iplikler içinde kalır.

2 — Tel örgü ve Pirinç tekniği :

a) Tel örgü tekniğinde paralel tanzim edilmiş çarpana takımı iki defa 90° soldan sağa ve iki defa 90° sağdan sola çalışılır. Bu suretle meydana gelen strüktürüne "tel örgü strüktürü" denir (res. 7). Çarpanaların sol deliklerinden beyaz, sağ deliklerinden kırmızı iplik geçirilmiş ise şeridin üst tarafı beyaz, alt tarafı kırmızı olur. Eğer beyaz tarafı kırmızı, kırmızı tarafı beyaz renkle dokumak istenirse, çarpana takımını iki defa daha sol tarafa döndürmek icap eder.

Düz renkli zemin üzerine kırmızı motifler yapmak için belli çarpanaları diğerlerinin aksi istikamette döndürmek lâzımdır. Fakat arada bazı çarpanaları diğerlerinden farklı, geriye kalanların hepsini birden aynı istikamete döndürmek sureti pratik olarak imkânsızdır. Bu sebepten çarpana takımı her döndürülmesinden önce belli çarpanalar çözgü iplikleri dik istikamette çevrilir (res. 6 b), öyle ki evvelce sağ tarafta olan kırmızı renkli iplikler sol tarafa geçmiş olur. Bundan sonra bütün takımı tel örgü tekniği tarzında döndürerek işe devam edilir. Döndürme sırası bitince çevrilmiş olan çarpanaları eski durumlarına getirmelidir.

b) Pirinç tekniği çift yerleştirme (res. 6 A ve B) ile tanzim edilmiş olan çarpana takımı iki defa 90° soldan sağa, iki defa 90° sağdan sola döndürerek çalışılırsa "pirinç strüktürü" (res. 8) gösteren şeritler meydana gelir.

Pirinç dokumasında da renkli motifler için, fitilli ve saç örgüsünde olduğu gibi,

simetrik çarpanalardaki renkli ipliklerin simetrik geçirilmesi lâzımdır.

Pirinç tekniği ekseriyetle yörükler kullanılır. Bulgaristan'da, İran'da ve kuzey Afrika'da da tatbik edilmektedir.

Tel örgü ve pirinç tekniği ile ancak iki renk ile çalışmak mümkündür ve bol motifli, resimli ve kitâbeli şeritler dokunabilir.

3 — Susma ve Daldırma tekniği.

Topkapı Sarayı Müzesindeki çarpana işi ile dokunmuş kuşak, şerit ve kılıç askılarının bazıları altın veya gümüş sim (klaptan) ile süslenmiştir. Bunları işlerken şimdiye kadar anlatılan tekniklere ilâveten "susma" ve "daldırma" denilen teknikler de kullanılmıştır.

Susma ve daldırma tekniğinde adi atkıdan başka bir sim ipliği (klaptan) daimi olarak çözgünün sadece üst ipliklerinden geçirilir.

Susma ipliği ile işlenecek örneğin icap ettirdiği tarzda devamlı bütün çözgü enince gezer. Simli motif bittiği zaman, üst çözgü ipliklerin altında geçer, istenildiği zaman tekrar ortaya çıkarılır.

Daldırma tekniği de esas itibariyle susma tekniğine benzer. Sadece bu usulda zemin üzerine serpilmiş olan her bir motif için ayrı bir daldırma ipliği kullanılır. Simli motif bittiği zamanda çözgü ipliklerin arasında kaybolur.

4 — Strüktür tekniği :

Bu teknik ile dokunmuş şeritler sadece tek renkli olabilir. Dokumanın deseni çarpanaların değişik şekillerde kullanılması veya bazı çarpana deliklerinin boş bırakılması (iplik geçirmeme) sonucunda gelişir.

ÇARPANACILIKTA KULLANILAN ARAÇLAR

Çarpana tarzı dokumada, çarpanalar ve basit bir çözgü aracından başka fazla bir teknik teşkilata ihtiyaç yoktur. En basit halde çözgünün bir ucu bir ağaç dalına veya bir duvar çıkıntısına v.s. bağlanır, diğer ucu ise dokuyan kimsenin beline tesbit edilir. Yahut toprağa iki

kazık çakılarak etraflarına çözgü iplikleri geçirilir. Bu tip çözgü aracına bilhassa göçebelere rastlanmaktadır (res. 9)*. Başka hallerde iki ucunda dik iki çubuk bulunan uzun bir tahta parçası çözgüyü germe aracı olur. Her iki halde de kazığın veya çubuğun bir tanesinin yerini değiştirmekle çözgünün gerginliğini ayarlamak lâzımdır. Çok uzun şeritler dokuyabilmek için çözgü çıkırığa benzer bir araçla sarılır ve gerilir. Çarpanalar ve çözgü için kazıklardan başka bu iş için bir dokuma kılıcı da gereklidir.

Muhtelif memleketlerde kullanılan çarpanaların yapı maddesi ve şekilleri birbirinden farklı olur. Meselâ Türkiyede at veya deve derisinden veyahut kalın köseleden yapılırlar. Mısır'da bu maksat için fil dişi kullanılmıştır. Bugüne kadar Tunus'ta tahtadan ve kalın mukavvadan yapılmış çarpanalar vardır. Kafkasyada fransız oyun kâğıdından, Birmanyada da geyik derisinden, Avrupa'da tahtadan yontulmuş çarpanalar ile çalışılmaktadır. Son zamanlarda Almanya'da plastik çarpanalar mevcuttur, doğu memleketlerinde ise bunlar balık derisi, kemik veya pergamentten imâl edilirler.

Çarpanacılıkta, çarpanaları muhtelif şekilde yerleştirme, döndürme ve çevirmekle ayrıca çözgü ipliklerini çarpana deliklerinden geçirme istikametini ve iplik renk kombinasyonlarını belli bir şekilde değiştirmekle sayısız imkânlar elde edilebilir. Böylece dokunan motiflerin zenginlikleri hudutsuz olur. Şimdiye kadar mümkün kombinasyonların matematik hesabı bir neticeye varmamıştır.

ÇARPANACILIK TARİHİNE BİR BAKIŞ

1 — Eski çağlarda ve Orta çağlarda çarpanacılık

a) Temel hediyeleri ve mezar hediyeleri
Çarpanacılığın geçmiş yüzyıllarda önemli bir anlam taşıdığı, çarpanacılıkta

* "Küçü" denen üç ayaklı başka bir çözgü aracı ile sadece fırk değiştirerek, Anadolu göçebeleri çarpana işi olmayan kuşak ve kolanlar dokurlar.

kullanılan gerekli araçların bina temellerine ve mezarlarda hediye olarak konulmasından anlaşılmaktadır. Bununla ilgili en eski temel hediyesi, köşelerinden delinmiş, fildişinden yapılmış dörtgen bir levhacık (çarpana) olup, M.Ö. 3 ncü binyılda Susa mabedinin temellerinde bulunmuştur (Mequenem, 1905). De Lattre (1899) M.Ö. ki ilk yüzyıllarda Puni mezarlarında (Tunus) fildişinden ve kemikten aşağı yukarı 200 tane delikli levhacıktan meydana gelmiş bir buluntudan bahsetmektedir. Bu buluntular sonradan çarpanacılıkta kullanılan araçlar olarak kabul edilmiştir. Aynı tipte buluntular Kartaca'da (Lüdke, 1904) da vardır.

Mısırda çarpanacılık en eski geçmişini gösterdiği halde, Eski Emperatorluk devrine ait ölümlerin yanında çarpana araçlarının bulunmadığı görülür. Ancak Yukarı Mısır'da, Antinoe'de çok fazla gezdiği bilinen rahibe Euphemia'nın mezarında hristiyanlık devrine ait, köşeleri delinmiş, sykomore tahtasından yapılmış, 25 tane kare biçimli çarpana bu tip buluntular olarak bilinir (Reuleaux, 1902 ve Lehmann - Haupt, 1902). Bu buluntulara Kop mezarlarında ele geçen buluntular da katılabilir (Gayet, 1900).

Avrupanın Kuzey ülkelerinde sözü edilen şekilde zengin mezar hediyeleri vardır. Götze (1908) Anduln (K. Almanya) yakınındaki mezarlarda, dokumacılığa ait diğer araçlarla (bk. s. 12) birlikte tunçtan yapılmış minyatür boyutlarda çarpanaların varlığını bildirmektedir. Bu çarpanalar özdenlikle mezar hediyeleri olarak takliden yapılmıştır. Bunlar M.S. 3 ncü ve 4 ncü yüzyıla aittirler.

Melar gölünde, Björkö adasında (G. İsveç'te), kemikten ve ahşaptan dokuma tahtaları şeklinde ve yukarıdakilere benzeyen buluntular ele geçmiştir (Stolpe, 1876). Bunlar 8nci ve 9ncü yüzyıllara aittir.

M.S. 850 yılında ölen Norveç kraliçesi Asa'nın Oseberg (G. Norveç) yakınında eğlence yatında gömüldüğü mezarında çok kıymetli bir buluntu keşfedilmiştir. Ölünün yanında bozulmadan korunabil-

miş 52 tahta çarpanadan ibaret bir takım bulunmuştur. Çarpanalara işlemenin başladığını gösterecek şekilde keten iplikleri gerilmiştir (Scheltema, 1929). Bu buluntu şimdi Oslo'daki Eski Çağ müzesindedir.

b) Çarpana ile dokunmuş olan tekstil mezar buluntuları.

En eski ve kıymetli çarpana ile dokunmuş buluntu "Ramses kuşağı" diye anılan buluntudur. Bu 342 levhacıkla dokunmuş, çok güzel bir eşarptır. Göğüs ve omuzların üstüne örtülmekteydi. Beyaz renkli dokunan orta kısmı renkli kenar bordürleri ile, mavi, kırmızı, sarı ve yeşille çevrelenmiştir. Bu eşarp geçen yüzyılın ortasında Memphis'te (Yukarı Mısır) satın alınmıştır. Şimdi Liverpool Arkeoloji müzesinde saklanmaktadır. Yeni tarihlendirilmesinden anlaşıldığına göre (Krause, 1931) M.Ö. 12 nci yüzyıla ait olmayıp Eski Emperatorluk devrindedir (M.Ö. 3000).

Mısırda Eski Emperatorluğa ait heykeller ve tasvirlerin üzerinde kuşak ve eşarplar vardır. Aynı zamana ait mezar fasadlarındaki tekstil ve bordür şeklinde duvar resimleri bulunur. Bunlar, eğer geometrik motiflerle süslenmişlerse, desenler ritmik bir şekilde meydana çıkarlar ve belirli aralıklariyle bir ayna üzerindeki akisler gibi tekrarlanırlar. Lehmann - Filhes (1901) ve Johl (yazısını ancak 1924 senesinde yayınladı) çarpana dokumacılığındaki bu özelliğin bir kaide mahiyetinde olduğunu göremek aynı şekilde dokumalar yapmağa başlamışlar, daha sonra van Gennep ve Jequier (1916) tarafından bu iş büyük bir çapta ve başarıyla ele alınmıştır.

Çarpanacılığın tarihi belki M.Ö. 4 ncü binyıla kadar uzanmaktadır. "Ramses kuşağı" diye anılan kuşağın M.Ö. 3 ncü binyıla ait olabileceği düşünülürse, böyle bir yüksek yeteneğe varılabilmesi için, çarpanacılığının çok daha önce başlamış olması gerekir.

Kop devrine ait Mısırda yalnız üç şerit bulunmuştur; bunların orijinalleri bu arada yok olmuştur.

Çarpanacılık Mısırdan Akdeniz ülkelerinin sahillerine yayılmıştır. Cezayir, Tunus ve Fas'ta (bk. s) yüzyılımızın başına kadar yaşadığı görülür.

Mezopotamya'nın da süs şeridi yönünden Mısırdan geri kalmadığı ve orada da süs şeridinin sevildiği görülür. Bazı araştırmacılar (Lehmann - Haupt, 1899) hattâ, çarpanacılığın menşeyini bu ülkeye bağlamak istemişlerdir. Fakat yukarıda sözü edilen ve doğrudan doğruya Mezopotamya'dan olmayan Susa fildişi levhacığından başka (bk. s. 12) bu memlekette tam bilinen bir esas buluntu yoktur. Asur heykellerinde görülen süs şeridinin üstündeki nakış desenleri, çarpana dokumacılığının karakteri ile aynıdır. Bundan başka Tel Halaf (K. Mezopotamya) saray kalıntıları içinde bulunan çanak çömlek parçaları üzerindeki bezekler, yukarıda sözü geçen dokumacılıktaki çarpana tekniği nakışlarıyla bağdaşır (w. Schmidt, 1943). Bunlardaki desenlerden bazıları ve aralarında ok motifi bu makalenin yazarı tarafından çarpana ile dokunmuştur (Resim 1a ve b).

Eski Çağ'da Orta Asya Türk halklarının çarpanacılığı bilip bilmediklerinin tesbiti zordur; çünkü geniş alanlarda yaşama tarzına bağlı göçmenlikte, kalıntılar dağınık olacak ve tekstilden yapılma kolan, çadır ve askı bağları gibi eşyalar kullanılmakla bozulacağı gibi, çabuk kaybolup gideceklerdir. Mezopotamya'dan Altay dağlarındaki altın ocaklarına varan Altınyolu üzerindeki ticaret merkezlerinde M.Ö. ki yıllarda Orta Asya halklarının çarpana ile yapılmış şeritlerin güzelliği ve dayanıklılığı bakımından bir fikir edinmeleri ve bunların dokunmasını öğrenmeleri için bir imkân vardı.

İskandinav ülkelerine çarpanacılığın hangi yoldan geldiği bakımından yalnızca tahminler yapmak mümkündür. Buralarda Milât'tan çok daha önceleri çarpanacılık bilindiğine göre (bk. aşağıdaki kısım, s. 14) Batı Avrupadan geçmeden Eski Doğudan gelmiş olmalıdır. Mezopotamya'dan doğrudan doğruya İran, Kief üzerinden Gotland ve İsveç'e geçen ticaret

yolları burada söz konusudur. Kısmen bu yol üzerindeki büyük nehirlerde kayıklarla yol alınmıştır. Bu yollarda en eski devirlerde kürk ve bakır Güneye götürülmüştür, daha sonraları kehribar çok sevilen bir ticaret metaı olmuştur. Ters istikâmette de gümüş ve ipek sevk edilmiştir.

Bu ticaret yolları vasıtasıyla her halde, bugün bile çok kullanıldığı görülen doğu motifleri İskandinav desen hazinesine girmiş olmalıdır. Bunlar tam iki şark desendir : gül (Türkçe : Türkmen yıldızı ve Norveçcede : "ottelbladrose" = sekiz yapraklı gül) ve pıtrak, Norveççe "valknuten" (val = savaş alanı, knuten = düğüm). Bu sonuncusu Türkmen aşiretleri tarafından kullanılan çarpanacılık ve diğer dokuma tekniklerinde bilhassa sevilen bir desendir.

Schlabow (1957), çarpanacılığı demir çağına ait buluntulara dayanarak ispatlamıştır (K. Avrupada M.Ö. 7. yüzyılın başı). Bu buluntuların bazıları geçici malzemeden olan kumaşların taşlaşmış baskı izleridirler. Tekstil buluntuları ve bu arada çarpana ile yapılmış olanları M. S. zamanlarında sayıca çoğalmaktadır.

Kuzey Almanya ve Danimarka'da yapılan bataklık kazılarında 3. ve 4. yüzyıla ait epeyce sayıda çarpana ile yapılmış fitilli teknikte şeritler ele geçmiştir (Stettiner, 1911). Ebebö'de (Güney Norveç) 6. yüzyıla ait mezar buluntuları gün ışığına çıkarılmıştır. Bunların arasında üzerinde hayvan tasvirleri bulunan at kılı ile daldırma tekniğinde dokunmuş bir şerit bulunmuştur. Lyngdal'da (G. Norveç) fitilli teknikte yapılmış güzel geometrik desenli başka bir şerit ele geçmiştir.

İpekten ve ketenden yapılmış altın ve gümüşle susma tekniğinde şeritlerin kalıntıları İsveç'in Birka şehrinde (9. ila 10. yüzyıl) yüksek bir sanat gösterirler (Geyer, 1938)*.

İslanda'dan şimdiye kadar hiç bir mezar buluntusu bilinmemekle birlikte, bu

* Diğer bibliografya için bk. Kosswig, 1967.

bölge daha sonraki yüzyıllarda Kuzey Avrupa ülkeleri arasında çarpanacılığın kraliçesi haline gelmiştir. Bu sanat orada geçen yüzyılın içlerine kadar sürmüştür. Ele geçen eserlerin ekseriyeti tel tekniğinde kitâbeli ve resimlidir, fitilli teknikte dokunmuş olanlardan da vardır. İkisinden Hamburg Etnografya ve Tarih Öncesi Müzesinde çeşitli renkleriyle göz alan bir kolleksyon mevcuttur.

2. - 19. ve 20. Yüzyıllarda çarpanacılık Avrupada 15. yüzyıldan itibaren şeritlerin endüstrileşmiş tarzda yani "Bandmühle" (şerit değirmeni) ve "Bandbrett" (şerit dokuma tahtaları) ile imâl edilmesi yüzünden çarpanacılık dört yüzyıl boyunca unutulmuş, kalmıştır; ancak birbirinden uzak ve izole edilmiş kenar bölgelerinde yaşayagelmıştır. Bu yüzden Kopenhag'daki Danimarka Halk Müzesinde bulunan 12 keten ipliği ile gerilmiş bir çarpana takımı hakkında Lehmann - Filhes (bk. s.10) kesin bir karara varmamıştır. Kültür tarihi tarzında yazılmış bulunan bir Islanda romanında sözü geçen çarpana ile yapılmış şeritlere dayanarak Lehmann - Filhes devamlı denemelerden sonra kartondan çarpana yaparak o arada bulunmuş olan Islanda ve Danimarka örneklerine benzeyen şeritleri elde etmeği başarmıştır. Dokuma denemelerini ve topladığı buluntuların sonuçlarını meslekî dergilerde bir çok makaleler halinde yayınlamıştır (Lehmann - Filhes, 1896, 1897, 1899).

19. yüzyılın sonunda çarpanacılık meşalesini yeniden ilgi alanına çıkarmak için zamanın olgunlaştığı anlaşılmaktadır. Lehmann - Filhes'den önce ve onun araştırmalarından habersiz Pierre Pagnon (1876) Kafkasya'da, Reuleaux (1880, 1884) Benar'da ve Knapp (1888) Taşkent'te çarpanacıları iş başında görmüşlerdir. Lehmann - Filhes'in bir çağdaşı olan Bartels (1898) Moskova'da Rumjanzov Müzesinde kare şeklinde kesilmiş, köşeleri delinmiş oyun kâğıtlarından ibaret bir paketcik bulmuştur. Hemen bunun ardından Lehmann - Filhes'e, Güney Kafkasya'da, Kutais'de ve Musul'da çar-

şılarda çarpanacılık yapan adamlara rastladığını bildirebilmiştir.

Lehmann - Filhes ile aynı zamanda, fakat birbirlerinden habersiz olarak, L. Schinnerer (1895) kendi araştırmalarının sonuçlarını yayınlamıştır. Viyana'daki K. K. Müzesinde Graf kolleksyonunda bulunan Mısır şeritlerini incelerken bunların dokunmasının Bosna'da bulunan şeritlerinkiyle aynı olduğunu fark etmiştir. Schinnerer Bosna'da bu şeritleri çarpana ile yapan dokumacı kadınlarını bulabilmiştir. Bu şeritlerin Mısır şeritleriyle mukayeseli analizi sonucunda, bunların da çarpana ile dokunmuş olduklarını tesbit edebilmiştir. Böylece Bosna'da çarpanacılığı yeniden keşf etmiştir.

1911-1916 yıllarında Johl (yazısını ancak 1924'te yayınlayabilmiştir), Schermann (1913) ve K. Schinnerer yanında van Gennep'in çalışmaları (1911-1916) aynı meslekten olan okuyucu kitlesinin yeniden ilgilerinin çarpanacılığad önmesini sağlamıştır.

Schermann 1911-1913 yıllarında bu dokuma sanatının Birmanya ve Himalaya ülkelerinde çok yaygın olduğunu bulmuştur. Daryeeling'te bir budist dokumacılık okulunda çarpanacılık bir ders olarak okutulmaktaydı. Schermann (1911-1913) İstanbul'da da aynı zamanda bir çarpanacı iş başında görmüştür.

Japonya ile Çin'den Lehmann - Filhes tarafından altıgen çarpanalarıyla ve fitilli teknikte dokunmuş şeritler tanıtılmıştır.

Frankfurt Üniversitesinden olan Dr. H. Ritter'in bizzat söylediğine göre 1. Dünya savaşının başında dahi Musul'da çarpana ile dokumacılık hâlâ yapılmakta idi. Sonradan orada olduğu gibi bu sanat Bağdat ve İstanbul sanat çarşılarından kaybolmuştur.

Aşağı yukarı 1940-1942 yıllarında ilk olarak K. Özbek sayesinde Türkiye'de çarpanacılığın mevcut olduğu haberi Türk literatüründe yer almıştır.

Professor Schu - Krefeld bizzat söylediğine göre 1969'da Buhara çarşısında yeni yapılmış şeritler satın almış ve civar

yurtlarda aynı teknik ile dokunmuş eski kolanlar bulmuştur.

Y. Durul (1970) neşr ettiği kitabında da çarpanacılık sanatını hâlâ Anadolu'nun köylerinde ve aşiretlerde bulunduğunu bildirmektedir.

Bu satırların yazarı tarafından bu konunun derinliğine inilip araştırılmasına kadar (Kosswig, 1967) günümüzün çarpanacılığı hakkında kısa iki açıklamanın dışında Türkiye'de bu sanatın uygulanışına ait bir yazı yoktur.

Anadolu'da çarpanacılık, eski bir gelenek uyarınca, aşiretler tarafından sürdürülebilmektedir. Bu aşiretlerden çoğu yakın zamanlarda köylere yerleşmiş ve yazları dağlarda hayvanların otlaklarda otlatarak kara çadırlarda yaşamaktadırlar. Aşiretler içinde bir gurup Kayseri - Adana hava hattının doğusunda yaşar; bunlara "Aydınlı" adı verilir. Bu gurupta hâlâ çarpanacı kadınlar (res. 9) ve çarpanada dokunmuş çeşitli şeritler (Kosswig, 1967) bulunur. Göçerlerin iskân edilmeleri sonucunda kolanlara olan ihtiyaçları azalmış veyahut ta pazardan satın alınan başka araçlar bunların yerlerini almıştır. Yeni hayat tarzı ile de çarpana ile işlenmiş kuşakları taşınma modası da kalmamıştır. Böylece bu tip dokumaları yapmak için gerekli iteleme de kaybolmuştur. Köylerde artık bu eski dokuma sanatını hatırlayan kimseler de çok nadir bulunmaktadır.

Çarpanacılığın kayp olmakta bulunduğu bir başka merkez'de Kayseri'nin Pınarbaşı kazasındadır. Onun Kuzey kısmında oturanların arasında Kafkas menşeli olanları tarafından gümüş klaptan ile ince kurdela veya kaytanlar yapılmaktadır (Kosswig, 1967). Kurdela ile kaytanlar giydikleri mahallî kıyafetlerinin kenarlarını süslenirler.

Dokuma işleri turistler tarafından istendiği için Türkiye'nin bazı bölgelerinde, meselâ Bodrum civarında ve Kara Deniz kıyılarında, yeniden ele alınmaktadır. Ancak bu şeritler eskisi kadar hem ipliğin renklerinin güzelliğinin ve kompozisyonunun eksikliğinin hem de dokuma

tarzı bakımından yeter derecede itina göstermediklerinden aşiretlerin yaptıkları ile mukayese edilemeyecek nitelikte olmakla ve imâleri az olduğundan turist pazarında önemli bir rol oynamamaktadırlar.

Avrupada bir çok ülkelerde resmi makamlarca veya kişisel inisiyatiflerle bu sanatın yeniden canlandırılmasına çalışılmaktadır. Böylelikle Norveçte Telemarken ilinde millî kıyafetlerin resmi kabullerde ve sosyal hayatta yeniden giyilmesi kabul edilmiştir. Bu zengin millî kıyafetler için 7 cm genişliğinde ve 220 cm uzunluğunda eşarp ve tepeliğin etrafını sarmak üzere 2,5 cm genişliğinde ve 250 cm uzunluğunda çarpana ile yapılmış şeritler gereklidir (res. 2 ve 3). Bu suretle çarpanacılık yeniden hayata kavuşmuş oldu. Kadınlar ve kızlar kıyafetleri için işlemleri yapmağa başlayarak eşarpları ve saç kurdelalarını dokumak için çarpanalarını yeniden döndürmektedirler.

Kuzey Norveçte dokuz yıllık ilkökul programlarına çarpanacılığın ders olarak konması teklif edilmiştir. Bergen şehrinin güneyindeki Stord meslek okulunda da çarpana dokumacılığı hakkında bir ders konulmuştur.

Oslo'daki "Statens Filmzentral" adlı film merkezi "Bandlaging", yani şerit yapımı diye bir film hazırlamıştır. Bu filmde çarpanacılığın tekniği ile tarihine dair geniş bir şekilde bilgi verilir. Bundan başka "Okulda çarpana ile yapılan şeritler" diye bir broşür yayınlanmış ve bu sanatın tarihî kıymetine dikkat nazarları çekilmiştir.

Bu arada İskandinavya'da "Husfliden" (ev çalışmaları) adında bir dernek her yıl yaptığı kongresinde bu konudaki başarıları ve denemeleri hakkında bilgi vermektedir. Derneğin İskandinavya ülkelerindeki büyük şehirlerinde, Islanda dahil olmak üzere, evde yapılmış olan el sanatlarına ait satış merkezleri vardır; buralarda el ile yapılmış eşyalar, araçlar, dokuma tezgâhları ve malzemeler bulunur. Bu merkezlerde el sanatlarının ne şekilde yapılacağı da öğretilir.

İngiltere'de "Dryad Handicraft's, Educational Contractors for the Supply of Handicrafts, Needlework and Art Materials (= Dryad el sanatları, el sanatlarını, nakışçılığı ve sanat eserlerini eğitimsel yönden toplama ve koruma derneği) el sanatlarının teşvik edilmesi ile uğraşır. Satış yerlerinde Norveç'te olduğu gibi bu kurumlar da aynı görüş açısından hareket ederler. Yayınladıkları süreli broşürler içinde "Dryad leaflets" de 111 numarası altında "Tablet weaving" yani çarpanacılık diye bir neşriyat çıkmıştır. Yayınlanan resimler içinde bilhassa Birmingham Üniversitesi Eğitim bölümü öğrencilerinin el işlerine ait resimlerdeki şeritler çarpanayla yapılmıştır.

Almanya'da çarpanacılık tekstil meslek okullarında isteyenlere öğretilir meselâ: Münster (Vestfalya) Werkkunstschule'de, Neumünster (Holstein) Ingenieur - Industrieschule'de, Hamburg

Werkshule'de ve Krefeld'de Höhere Fachschule für Textile Künste.

Neumünster'deki tekstil meslek okulunda tekstil mezar buluntularının asılları -bu arada çarpana ile dokunanlar da olmak üzere- nasıl dokunmuşsa, aynı şekilde tırtullı yün (Stichelwolle) ile yeniden dokunmaktaydı. Bu amaçla sert kılı koyunlar İspanya'dan özel olarak ithal edilerek üretilmelerine başlanmıştır. Bu boyanmış yünlerin renklerinin tam tonlarını bulabilmesi için yünler bataklık arazide yıllarca depolanmış ve denemeler yapılmıştır. Okula ait müzede çarpanacılık için özel bir salon açılmış ve "Veröffentlichungen des Förderervereins des Textilmuseums Neumünster" adlı olan bir kurumun neşriyatında bir broşür serisinde "Brettchenweberei" = yani çarpanacılık sanatı başlığıyla bu konuya ait bir broşür çıkmıştır (Schlabow 1957, cilt 1). *

* Neumünster Tekstil Müzesine Yardım Severler Derneği Neşriyatı.

KISIM II

TETKİK EDİLMİŞ OLAN NUMUNELERİN ANALİZİ

Silâh Seksyonu

1/111

		Kılıç Askısı (res. 10)
Ölçü	:	Uzunluk : 130 cm. Genişlik : 4,5 cm.
Malzeme	:	Çözü : Pamuk ipliği. Atkı : Turuncu renkli ipliği. Susma Atkısı : Çift katlı altın klaptan.
Teknik	:	Çr. * toplam sayısı : 76. Kenar : Herbir tarafta 11 Çr. (= 22 Çr.) fitilli teknik. Orta : 54 Çr., Fitilli teknik ve susma tekniği.
Tarif	:	Kenar : Birbiri içine girmiş siyah - beyaz tirtikli üçgenler (6 Çr.), dıştan 2 turuncu çizgi (2 Çr.) ve içten 2 beyaz (2 Çr.) ve 1 yeşil çizgi (1 Çr.) ile sınırlandırılmış.

* Çr. = Çarpana.

- Orta : Kırmızı zemin üzerine çift altın klaptan kullanarak işlenmiş süsler. Örgü motifleriyle doldurulmuş dörtgenler arasında 7 adet yazılı alan. Yazılar arapça ve kurandan alınmış. Kitâbeli alanların uçlarında helezonlar ve keçi boynuzu örneği.
- 1/112
- Kitabe : El hafız Allah.
El nasir Allah.
Kılıç Askısı (res. 11).
- Ölçü : Uzunluk : 110 cm.
Genişlik : 5,5 cm.
- Malzeme : Çözü : Kırmızı pamuk ipliği.
Atkı : Kalın pamuk ipliği.
Susma Atkısı : Çift katlı altın klaptan.
- Teknik : Çr. toplam sayısı 98.
Kenar : Saç örgüsü tekniği 22. Çr. (= 44 Çr.)
Orta : Saç örgüsü tekniği, 54 Çr.
- Tarif : Kenar : Kırmızı zemin üzerine çift klaptan kullanarak ve susma tekniği ile işlenmiş sürekli baklava örneği.
Orta : Siyah zemin üzerinde altın örgü (çift klaptan) motifler, aralarında 5 kitabali alanlarda birbirini takip eden iki kitabe. 11 numaralı resimde bulunan alandakinin kitabesi :
- Kitabe : naşrun min Allahi wa fathun qaribun (Allahdan yardım ve yakında muvaffakiyet (yoksa zafer).
- 1/2037T
- Not : Kuşakta filigran tekniğinde imâl edilen bir toka.
Fişek çantası için kement.
- Ölçü : Uzunluk : Takriben 180 cm.
Genişlik : 2.5 cm.
- Malzeme : Çözü : Klaptan ve ipek.
Atkı : Sarı ipek.
- Teknik : Çr. toplam sayısı 56.
Kenar : Fitilli ve tel örgü tekniği, 9 Çr. (= 18).
Orta : Fitilli teknik, 38 Çr.
- Tarif : Kenar : Tel örgü tekniği (4 Çr.) ile işlenmiş beyaz zemin üzerinde kahverenkli çiçekler, dış kenardan 1 sarı (1 Çr.), 1 mavi (1 Çr.), 1 pembe (1 Çr.) ve iç kenardan 1 mavi (1 Çr.) çizgi ile sınırlanmış.
Orta : Zemin fitilli teknik, üst yüz altın klaptan, alt yüz sarı ipekle dokunmuş. Ayrıca üst yüzde daldırma tekniği ve çift gümüş klaptanla 4 cm de bir iki yapraklı, saplı gül motifi işlenmiş.
- Not : Kement T.S. Müzesinde teşhir edilmektedir. Çantanın kapağı som altın ile birbirine tutturulmuş, kırmızı ve mavi taşlarla tamamen kaplanmıştır.
- 1/2042
- Ölçü : Uzunluk : 104 cm.
Genişlik : 2 cm.
- Barutluk Kuşağı (şk. 3).

- Malzeme : Çözgü : Kırmızı, gri, siyah ipek.
Atkı : Birkaç kat ipek.
- Teknik : Çr. toplam sayısı 30.
Kenar : Fitilli teknik, 5 Çr. (= 10 Çr.)
Orta : Saç örgüsü tekniği, 20 Çr.
- Tarif : Kenar : Bir gri çizgi (1 Çr.), bir sıra birbirini takip eden iki gri, iki kırmızı kaz ayağı (2 Çr.), bir sıra gri kaz ayağı (1 Çr.) motifi.
Orta : Bir sıra kırmızı trapez örneği (6 Çr.), bir sıra gri kaz ayağı (2 Çr.), iki sıra siyah kaz ayağı (4 Çr.) bir sıra gri kaz ayağı (2 Çr.), bir sıra kırmızı trapez örneği.
- Not : Şerit, alt taraftan kırmızı kadife ile astarlanmış, kenarlarına gümüş klaptanla örülmüş bir kurdela dikilmiştir.
- 1/2044 Kuşak (şk. 4).
- Ölçü : Uzunluk : 135 cm.
Genişlik : 2 cm.
- Malzeme : Çözgü : Kırmızı, beyaz, kahverengi, sarı pamuk ipliği.
Atkı : Pamuk ipliği.
- Teknik : Çr. toplam sayısı 21.
Fitilli teknik, belli bir yerde saç örgüsü tekniği.
Kenar : 5 er Çr. (= 10 Çr.)
Orta : 11 Çr.
- Tarif : Kenar : Dıştan içe doğru, bir kahverenkli çizgi (1 Çr.), bir sarı çizgi (1 Çr.), bir sıra birbirini takip eden kırmızı ve beyaz kaz ayağı motifi (2 Çr.), bir sarı çizgi (1 Çr.).
Orta : Tam ortada 1,5 kahverenkli kaz ayağı, her iki yanında kırmızı renkli sürekli dik üçgenler. Kaz ayağı örneği ile üçgen örneği arasında birer beyaz çizgi.
- 1/2756 Kılıç askısı (res. 12).
- Ölçü : Uzunluk : Askının serbest parçası 115 cm.
Genişlik : 37 cm.
- Malzeme : Çözgü : Pamuk ipliği.
Atkı : Meserize pamuk ipliği.
Atkı : Merserize pamuk ipliği.
Susma atkısı : Gümüş klaptan.
- Teknik : Çr. Toplam sayısı 22, yalnız fitilli tekniği
Kenar : 3 er çr. (= 6 Çr.)
Orta : 16 Çr., askının alt tarafı susma tekniği.
- Tarif : Bu şerit alt yüzünden susma tekniği ile işlenmiştir. Bu sebepten gümüş klaptanla işli olan yüzü hakikatte alt yüzüdür. Dokunurken alt taraftan gümüş klaptan geçirmek imkânsız olduğu için ya çözgü yerleştirildikten sonra bütün çarpana takımı 180° çevrilmiş, bu suretle alt yüz üste, üst yüz alta

gelmiştir veya şerit tamamen dokunduktan sonra klaptan bir iğne ile belli ilmeklerden geçirilerek işlenmiştir.

a) Sim ile işlenmemiş yüz (res. 12a).

Kenar : 3 kırmızı çizgi (6 Çr.). En kenarda mavi atkı ipliği görünmektedir.

Orta : Şeridin orta kısmında, eyik çizgiler yapmak üzere yerleştirilmiş çarpana takımında belli yerlerde belli çarpanaların çevrilmesi yolu ile meydana gelmiş kırmızı bir desen mevcuttur.

b) Sim ile işlenmiş yüz (res. 12b).

Kenar : Orta kısımdan kırmızı bir çizgi ile ayrılmış ve klaptanla tamamen doldurulmuştur. Kırmızı çizgi esasında samsız yüzün orta kısmındaki yarım baklava desenine aittir.

Orta : Beyaz zeminin bütün iplikleri, susma tekniği yolu ile ve çift klaptanla tamamen örtülmüş, böylece simli zemin üstünde kırmızı desen ortaya çıkmıştır.

Not : Deriden yapılmış olan kılıç kılıfının üzerine muntazam bir şekilde kısmen sarılmış olan şerit bel kuşağı olarak devam eder. Kuşak tokası fagfondan (=Alpakka yoksa Argentan : Bakır, çinko ve nikelin imal edilen bir halitasıdır) yapılmıştır.

1/2771

Koltuklu Kılıç Askısı.

Ölçü : Uzunluk : Koltuk kısmı 115 cm.
Genişlik : 1.5 cm.

Malzeme : Çözgü : Altın ve gümüş klaptan, siyah ipek.
Atkı : Siyah ipek.

Teknik : Çr. toplam sayısı 38.
Kenar : 2 Çr. (= 4 Çr.), saç örgüsü tekniği.
Orta : Zemin 32 Çr. fitilli teknik orta çizgi 2 Çr., saç örgüsü tekniği.

Tarif : Kenar : Siyah iplikle ve saç örgüsü tekniği ile işlenmiş iki siyah çizgi (2 Çr.).
Orta : Zemin tamamen gümüş klaptanla dokunmuş (fitilli tekniğine göre yerleştirilmiş 32 Çr.).
Ortada bir sıra birbirini takip eden 3 altın ve bir siyah kaz ayaklı motif.

Not : Bütün askı üç kısma ayrılmıştır. 1) Omuza asılan kısım, 2) bel kuşağı, 3) kılıcın asıldığı şerit. Üç kısmın birleştiği yerde mineli bir düğme. Ayrıca askıların üzerinde bulunan fildişi düğmelerden birisinin üzerinde altın oymalı ve çok eski zamanlara ait bir sembol şk. 5 mevcut. Bu ya dünya üzerindeki 4 yönü veya 4 mevsimi ifade eder. Daha fazla bölümlü de olabilen bu çeşit semboller uzak şarkta ekseriya majik aynalarında rastlanır (bk. 1/2775). Kuşak uçlarında basit tokalar. Bu tip kılıç askıları çerkez dokuma tarzıdır.

- 1/2774 Koltuklu kılıç askısı.
- Ölçü : Uzunluk : 135 cm.
Genişlik : 1,4 cm.
- Malzeme : Çözü : Altın klaptan ve ipek iplik.
Atkı : Siyah (iplik cinsi tespit edilememiştir).
- Teknik : Çr. toplam sayısı 30.
: Kenar : Saç örgüsü tekniği, 4 er Çr. (= 8 Çr.).
Orta : Zemin tel örgü tekniği (24 Çr.), orta çizgi fitilli teknik (2 Çr.).
- Tarif : Kenar : Bir sıra birbirini takip eden 2 altın ve 2 siyah kaz ayaklı motif (saç örgüsü tekniği, 2 Çr. birer altın çizgi (1 er Çr.) ile sınırlanmış.
Orta : Zemin tamamen altın klaptan ve fitilli teknik ile işlenmiş (24 Çr.), ortada boydan boya siyah bir çizgi (1 Çr.).
- Not : Askının uçlarında basit madeni tokalar (bk. 1/2771 Not).
- 1/2775 Kılıç Askısı.
- Ölçü : Uzunluk : 107 cm.
Genişlik : 1,5 cm.
- Malzeme : Çözü : Altın klaptan ve pamuk ipliği.
Atkı : Mavi pamuk ipliği.
- Teknik : Çr. toplam sayısı 50.
Kenar : Saç örgüsü tekniği, 2 er Çr. (= 4 Çr.).
Orta : Zemin tel örgü tekniği (44 Çr.), orta çizgi saç örgüsü tekniği (2 Çr.).
- Tarif : Kenar : 2 kırmızı çizgi (2 Çr., saç örgüsü tekniği).
Orta : Zemin tamamen altın klaptanla dokunmuş (44 Çr., tel örgü tekniği). Tam ortada kırmızı bir çizgi (2 Çr., saç örgüsü tekniği).
- Not : Askının fildişi düğmelerinden ikisinde 1/2771 de tarif edilen sembol (şk. 6).
- 1/10410 T Yay kurmak için kullanılan kement (res. 13).
- Ölçü : Uzunluk : 215 cm.
Genişlik : 4 cm.
- Malzeme : Çözü : İnce ipek iplik.
Atkı : Kırmızı ipek iplik.
- Teknik : Çr. toplam sayısı 96
Kenar : Fitilli ve Saç örgüsü tekniği
Orta : 24 Çr. kısmen fitilli kısmen tel örgü tekniği
- Tarif : Kenar : Oldukça geniş (36 Çr.). Tam ortada iki beyaz çizgi (saç örgüsü). Çizgilerin her iki yanında siyah zemin üzerine sarı renkli yay motifi. Birinin kaidesi ile diğerinin sivri ucu birbirine temas eden üçgenlerden ibaret olan yay motifi, belli yerlerde, bilhassa şeridin uçlarında, kaideler veya sivri uçlar birbirine temas edecek şekilde değişmiş (şk. 7). Bu bölgeler çarpanaların aksi yönde döndürülmeğe başlandığı yerlerdir (bk. s. ve şk. 7). Ortadaki motifin

dışa bakan kenarında, 1 kırmızı, 2 beyaz, 1 siyah, 2 sarı ve 2 beyaz, içe bakan kenarında 2 siyah ve 2 beyaz çizgi.

Orta : Beyaz ve kırmızı renkli, tel örgü strüktürlü küçük ve büyük alanlar. Aralarında 6 tane yazılı alan. Bunların uçları çeşitli şekilde kombine edilmiş kareler ve süs çizgileri ile nihayetlenir. Tel örgü strüktürlü alanlar arasında fitilli strüktürlü ve gözlü baklava motifli alanlar mevcuttur.

Şeridin uçları: Şeridin ucunda geniş bir ilik diğer ucunda bir bağ vardır. Her ikisi de çarpana işi ile yapılmıştır. Bağ yapmak için atkı ipliği şeridin iki kenarı yan yana gelinceye kadar çekilmiş böylece bir ucu üstüvani bir şekil almıştır. Diğer uçtaki ilik ise evvelâ çarpanaları ikiye bölerek ayrı ayrı iki ince şerit yapmak, sonra her ikisini de bağdaki gibi üstüvani bir hale getirerek us uca dikmek suretiyle meydana getirilmiştir.

: Teşhir edilmektedir.

Not
Tekstil Seksyonu

2
5701

Kuran bağı (res. 14).

- Ölçü : Uzunluk : 126 cm.
Genişlik : 2 cm.
- Malzeme : Çözgü : İnce ipekli iplik.
Atkı : İnce ipekli mavi iplik.
- Teknik : Çr. toplam sayısı 68.
Kenar : Fitilli strüktürü, 14 er Çr. (= 28 Çr.)
Orta : Tel örgü strüktürü (40 Çr.)
- Tarif : Kenar : Sarı zemin üzerine kırmızı uçlu siyah kaz ayağından ibaret motif boydan boya uzanır. Dış tarafta 2 mavi, 2 yeşil iç tarafta 2 sarı çizgi, hepsi 2 şer çiftlenmiş çr. ile işlenmiş ve 1 kırmızı çizgi ile hudutlanmış.
Orta : Orta kısmı boydan boya kurandan surelerinden alınmış kitâbeler ile işlidir. Kenar deseninden anlaşıldığına göre şeridin ön tarafı mavi zemin üzerinde sarı kitâbe, ters tarafı sarı zemin üzerinde mavi kitâbe.
- Kitâbe : Arapça Kuran ayetlerinden alınmış eski türkçe yazı ile "istifli yazı" kompozisyonunda arapça kitâbe motifler şeklinde konulmuştur. Çoğunlukla "istifli yazı" = "kırık hattı yazı" tekniğinde motifler şeklinde yazılıdır. Bu yazı ortada şerit boyunca uzanan çizginin altından başlanarak okunur ve çizginin üstünde okuma devam eder.

Arapça yazısının değişik şekillerde yazılabilir. Zamanla büyük bir zenginliğe kavuşan dekoratif bir kıymet taşır. Arada sırada yazının son kelimesi

ortadaki çizgiye paralel olarak uzun bir yatay hat şeklini alır. Bu yatay hatlar 3 çr. ile tel tekniğinde dokunmuştur. Dikey hatlar ise 2 çr. ile fitilli tekniğinde yapılmıştır. Eğik hatlar yalnızca 1 çr. ile meydana getirilmiştir. Eğik hatların aksine yatay ve dikey hatlar kalınlaştırılmasıyla dokunan yazı kitâbeye bir el yazısı karakterini verir.

Şerit sonları : Bağın iki ucunda kuran kitâbeli alanları takip eden motifli alanlar. Bu nlar sarı renkli üçgenlerle birbirinden ayrılmış. Kaideleri bandın boyuna istikametinde uzanan bu üçgenlerin tepeleri birbirine temas eder. Her iki uçtaki ilk alanda mavi zemin üzerinde 4 enine çift çizgi. 2. alanda yazılı ibare : “müberek bâd”, 3. alanda bir vazoda içindeki çiçekli demeti simetrik olarak işlenmiştir ve tepesinde bir büyük çiçek ile nihayetlenir. 4. alan bağın her iki ucunda farklı ibareli. 1. ibare besmele : “bismillâhi rahmani rahim”. 2. ibare sanatkârın ismi ve bağın işlendiği tarihi gösterir : “Amilahu Bâkir, 20 ragap 234” (“Amilahu Bakır 20 recep 234, Amilahu = yapan).

Arzu edilen bağ Kuran etrafına sarılması ihtimali var.

Şerit uçları : Sarı ve mavi püsküllü.

Not : Lehmann - Filhes (1901) kitabının 27. sahifesinde, sahife başı olarak buna benzer bir şerit resmedilmiştir. Sözü edilen şeridin kadar süslü olmyan bu şeridin kitabeli bir ipekli İran bağı olduğu ve 1900 senesinde Kahire’den satın alındığı işaret edilmektedir.

Kuşak (res. 15).

Ölçü : Uzunluk : 274 cm.
Genişlik : 9 cm.
Çözüğü : Kırmızı ipek iplik.

Malzeme : Atkı : Kalın kırmızı pamuk iplik.
Susma Atkısı : Kısmen dört, kısmen altı kat gümüş ve altın klaptan.

Teknik : Çr. toplam sayısı 108.
Kenar : Saç örgüsü tekniği (26 er çr. = 52 çr.).
Orta : Saç örgüsü ve susma tekniği (56 Çr.).

Tarif : Kuşak bir bel kısmı ve bir serbest çok uzun parçadan ibarettir. Bel kuşağı, kenarları iki beyaz çizgi ile sınırlanmış desensiz düz kırmızı ve gümüş iplik ile üst üste dikilmiş iki şerit. Bu kuşağın bir ucunda iki toka mevcut, diğer ucu serbest kısım olarak devam eder. Serbest kısmın 80 cm. lik kısmı bel kuşağı gibi desensiz, geriye kalan 118 cm.lik parça altın ve gümüş klaptan ile işlenmiş (susma tekniği).

- İşli kısım kenar : Gümüş üçgenler (gümüş klaptanla işlenmiş) ortasında mavi zemine ait birbirini takip eden zig zag ve düz çizgiler.
- Orta : Kenarın düz çizgilerine paralel uzanan çizgi gurupları ve bunların arasında kalan 11 adet işli alan. İşli alanın ortasında birer altın baklava örneği, müteakip üç baklava örneğinden ikisinin içi altın üçüncüsünün içi gümüş karelerle dolu. Baklava örneğinin dışında altın eyik çizgiler ve kareler.
- Şerit uçları : Çözümlü iplikleri 13 guruba ayrıldıktan sonra belli bir yerden itibaren orta gurubun sağ ve solundaki iplik gurupları münavebeli olarak ortadakinin çine alınmış ve bir saçak meydana getirilmiştir. Sonradan bu gümüş klaptan ile kaplanmıştır.
- Not : Bel kuşağının orta kısmında, siyah kadife üzerine 4 kat gümüş klaptanla işlenmiş ve vazodan sarkan çiçekleri temsil eden bir motif mevcuttur. Bu motif "dival" tarzında işlenmiştir.
- Not : Kuşağın çok sert dokunmuş oluşu, çarpanaların ortasındaki beşinci delikten birer ilâve ipliğin geçirilmiş olmasından ileri gelmektedir (bk. s.).
- Not : Kuşağın serbest olan uzun ucu kat kat bel üzerine sarılmakta idi.
- Araba Seksiyonu
36/194
- Küçük Gem Dizgini (res. 16).
- Ölçü : Uzunluk : Tespit edilememiştir.
Genişlik : 2.5 cm.
- Malzeme : Çözümlü : Altın klaptan.
Atkı : Altı kat pamuk ipliği.
- Teknik : Çr. toplam sayısı 100.
Tel örgü tekniği.
- Tarif : Şeridi dokumaya başlamadan evvel çarpana takımı ortada 20, her iki kenarında 5 er çarpanalık 8 guruba bölünmüştür ($5 \times 8 = 40$; $40 + 40 + 20 = 100$). Şeridi dokurken ortadaki 20 çarpananın gurubu 2 defa öne doğru ve ancak 2 adımdan sonra arkaya doğru döndürülür.
- Her ortadaki alanın 2 defa öne doğru döndürülmesinden sonra birinci 2 yandaki 5 er gurublar 2 defa öne doğru döndürülür (ş.k. 8).
- Her iki birinci yandaki 5 er gurublar 2 defa öne döndürülmesinden sonra her iki ikinci 5 er yandaki gurublar 2 defa öne doğru döndürülür.
- Her ortadaki 20 şer alanın 2 defa arkaya doğru döndürülmesinden sonra her birinci yandaki 5 er gurublar 2 defa arkaya doğru döndürülür.
- Her iki birinci yandaki 5 er gurublar 2 defa arkaya döndürülmesinden sonra her yandaki ikinci 5 er gurublar 2 defa arkaya döndürülür v.s. (ş.k. 8).

Not	Cins atlarda çenenin arkasında yerleştirilmiş esas gemdir (büyük gem). Diğerleri ön dişlerinden geçen
Not	küçük gem olmak üzere iki gem vardır. Büyük gem sağlam bir deri kayışı ile tutturulduğu halde, sadece at dört nalla giderken salya köpüklerine mani olmak için kullanılan kükük gem süslü dizginlerle tutturulurdu.
36/199 T	Yukarıda tarif edilen tarzda ve aynı malzeme ile dokunmuş başka at dizginleri de T.S. Müzesinde 36/180, 36/183, 36/188, 36/190, 36/192 ve 36/193 No. ile teşhir edilmektedir.
	Semer Kaşısı Süs Şeridi (ş. 9).
Ölçü	: Uzunluk : Tespit edilememiştir. Genişlik : 2.5 cm.
Malzeme	: Çözü : Klaptan ve merserize pamuk ipliği. Atkı : Beyaz pamuk ipliği.
Teknik	: Çr. toplam sayısı 30. Kenar : Pirinç tekniği, 8 er Çr. (= 16 çr). Orta : Pirinç tekniği, 14 Çr.
Tarif	: Kenar : Kırmızı ve gümüş renginde bir motif (6 şar çr. = 12 çr), 8 - numaralı şekilde motif kareli imiş gibi görünüyorsa dokumada üçer karenin kaz ayağı şeklinde birleştirilmesinden ileri gelen bir desendir. Orta : Gümüş renkli zemin üzerine kırmızı renkli ve muhtelif şekillerden ibaret örnekler (14 çr.) (ş. 9).

BİBLİOGRAFYA

- BARTELS, M.**
Über das Weben mit Kartenblättern im Kaukasus. Verhandlungen der Berliner Anthropologischen Gesellschaft 30, 1898, S. 34.
- BARTELS, M.**
Kaukasische Gürtel und Bänder. Verhandlungen der Berliner Anthropologischen Gesellschaft 30, 1898, S. 329.
- DELATTRE, P.**
Brettchenfunde in punischen Gräbern. Academie des Inscriptions et Belles Lettres 27, 7 ieme serie, 1899, S. 317.
- DELATTRE, P.**
Tablettes d'Ivoire. Musee Lavigerie de Saint - Louis de Carthage. Collection des peres blancs : Musee et Collections Archaeologiques de l'Algerie et de la Tunisie 1, 1900, pg. 190.
- DURUL, Y.**
Baraj Gölü Çevresi Dokuma Sanatları. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri II Etnografya Araştırmaları, Yayın I, s. 16.
- GAYET, A.**
Les Costumes en Egypte du III ième au XIII ième Siècle, Paris 1900, p. 9 103 116
- GENNEP, VAN A.**
Le Tissage aux cartons. La Revue d'Ethnographie et de Sociologie., Paris 1911, IV, pg. 68.
- GENNEP, VAN A.**
Brettchenweberei oder Flechtereie im Kaukasus. Zeitschrift für Ethnologie, 44, Heft 3 und 4, 1912, S. 624.
- GENNEP, VAN A.**
Neueres über Brettchenweberei (Polen, Kaukasus, Algerien). Zeitschrift für Ethnologie 44, Heft 1, 1912, S. 60.

- GENNÉP, VAN A.
Note sur le tissage aux cartons en Chine. T'oung Pao 1912.
- GENNÉP, VAN A.
Über eine mit Brettchen gewebte Borte aus dem 15. - 16. Jahrhundert. Sonderdruck aus den Mitteilungen des Germanischen Nationalmuseums, Nürnberg 1913.
- GENNÉP, VAN A. und Jequier, S.
Le tissage aux cartons et son utilisation decorative dans l'Égypte ancienne. Neuchâtel 1916.
- GEYER, A.
Na gra meditada band. Forvåen 1928, S. 1.
- GEYER, A.
Birka III, Die Textilfunde aus den Gräbern, Upsala 1938, S. 76.
- GÖTZE, A.
Brettchenweberei im Altertum. Zeitschrift für Ethnologie 40, 1908, S. 481.
- JOHL, C. H.
Alt-Ägyptische Webstühle. Untersuchungen zur Geschichte und Altertumskunde Ägyptens 8, IV. Brettchenweberei in Alt-Ägypten, Leipzig 1924, S. 59.
- KNAPP, L.
Brettchenweberei in Buchara, Das Ausland, 61. Jahrgang, 1888, S. 807.
- KOSSWIG, L.
Geschichte und Ornamentik einer antiken, in Anatolien noch geübten, Bandweberei mit Brettchen. Mitteilungen der Deutsch-Türkischen Gesellschaft, Bonn, Heft 53, 1963, S. 3.
- KOSSWIG, L.
Über Brettchenweberei, insbesondere in Anatolien. Baessler Archiv, Beiträge zur Völkerkunde, Neue Folge Band XV (XL. Band), Heft 1, Berlin 1967.
- KRAUSE, F.
Der sogenannte Ramsesgürtel, ein Meisterwerk uralter Brettchenkunst. Deutsche Frauenkultur 35, 1931, S. 157.
- LEHMANN - FILHES, M.
Kulturgeschichte aus Island. Zeitschrift des Vereins für Völkerkunde, 4. Heft, 1896, S. 376, Anm. 3.
- LEHMANN - FILHES, M.
Die isländische Brettchenweberei. Illustrierte Frauenzeitung, Heft 20 - 22, 1897.
- LEHMANN - FILHES, M.
Über Brettchenweberei. Zeitschrift des Vereins für Völkerkunde, Heft 1. 1899, S. 24.
- LEHMANN - FILHES, M.
Über Brettchenweberei. Berlin 1901.
- LEHMANN - HAUPT, C.F.
Über Brettchenweberei, Zeitschrift für Assyriologie 14, 1899, S. 369.
- LEHMANN - HAUPT, C.F.
Die Holztäfelchen der Euphemia. Feuilleton der Nationalzeitung Nr. 193, 1902.
- LÜDTKE, W.
Brettchenweberei in Karthago. Zeitschrift für Ethnologie 36, 1904, S. 107.
- MECQUENEM, de R.
Memoires de la Delegation française en Perse 7, 1905, pg. 121.
- ÖZBEL, K.
Kuşaklar ve Kolanlar. El Sanatları, 10, senesiz, S. 5.
- PAGNON, P.
Metiertisserand du Caucase. La Nature, 14. Jahrgang 1886, p. 89.
- REULEAUX, F.
Quer durch Indien. Berlin 1884, S. 102.
- REULEAUX, F.
Die Holztäfelchen der Euphemia. Feuilleton der Nationalzeitung, Nr. 184, 1902.
- SHELTEMA, F. A. VAN
Der Osebergfund. Augsburg 1929.
- SCHERMAN, L.
Brettchenweberei aus Birma und den Himalayaländern. Münchner Jahrbuch der bildenden Kunst 8, München 1913, S. 223 - 242.
- SCHINNERER, L.
Antike Handarbeiten. Wien 1895, S. 19 ff.
- SCHLABOW, K.
Die Kunst des Brettchenwebens. Neumünster 1957.
- SCHMIDT, H.
Prachistorische Funde, Berlin 1943, in Oppenheim, v. M.: Tel Halaf, 1943-1955.
- STAUDIGEL, O.
Tablet Weaving in Ancient Egypt, Liverpool Bulletin, Liverpool Public Museum, Vol. 9, 1960-1961, p. 7.
- STETTNER, R.
Die Brettchenwebereien in den Moorfunden von Damendorf, Daetgen und Thorsberg. Mitteilungen des Anthropologischen Vereins in Schleswig - Holstein, 19. Heft, 1911, S. 26.
- STOLPE, H
Sur les decouvertes faites dans l'île de Björkö. Congres international de l'Anthropologie et d'Archaeologie préhistoriques, 2, 1876, S. 619.

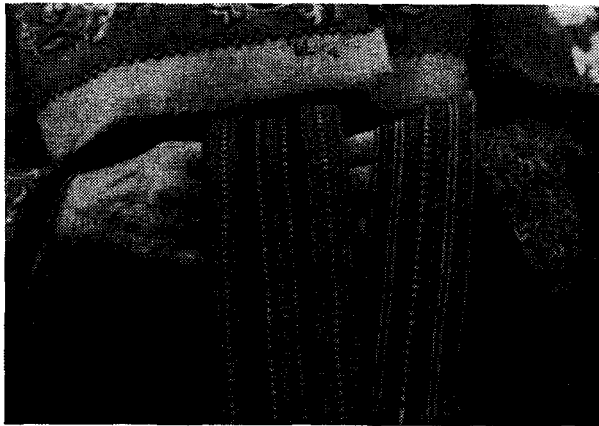
Res. 1-a

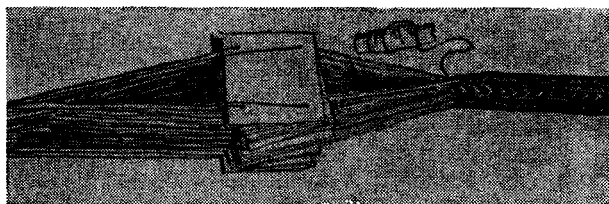
Res. 1-b

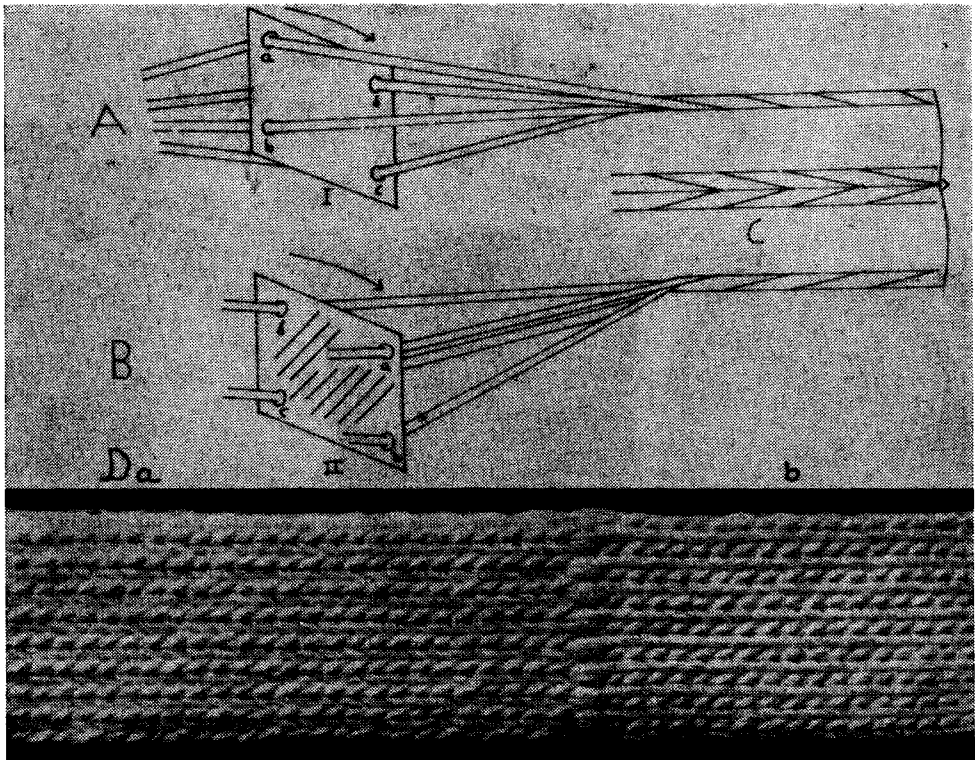
Res. 2

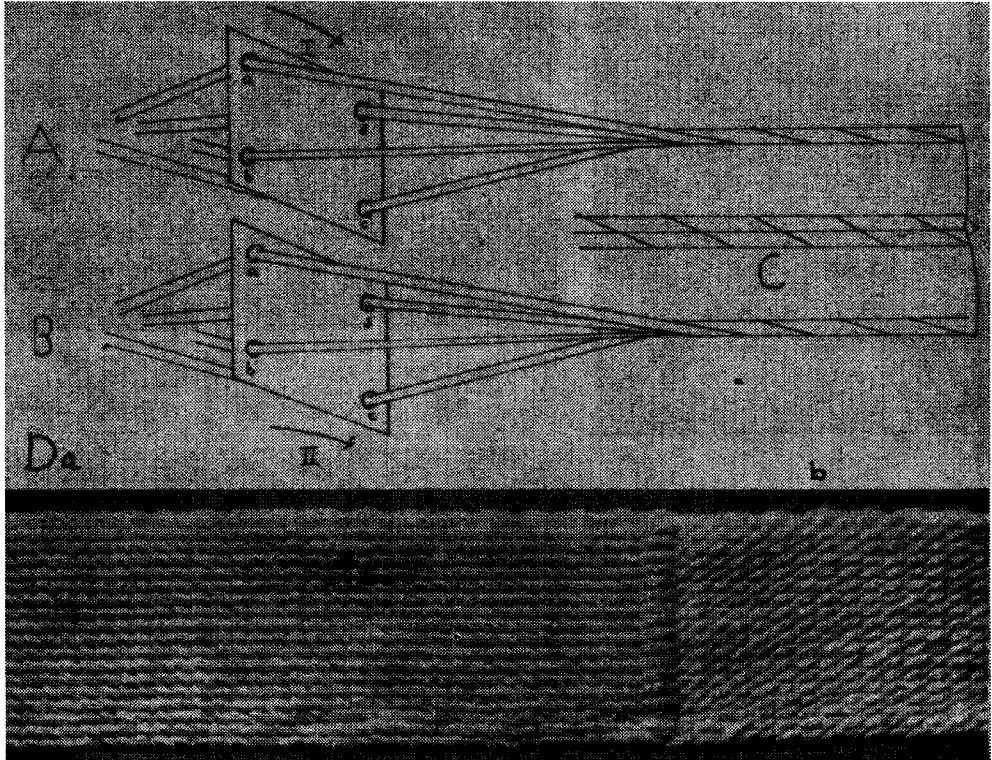
Res. 3

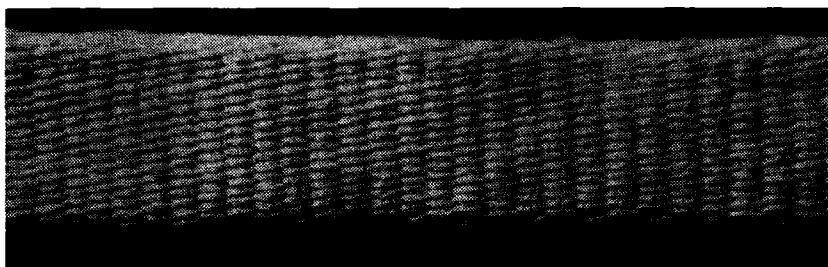
Res. 4

Res. 5

Res. 6

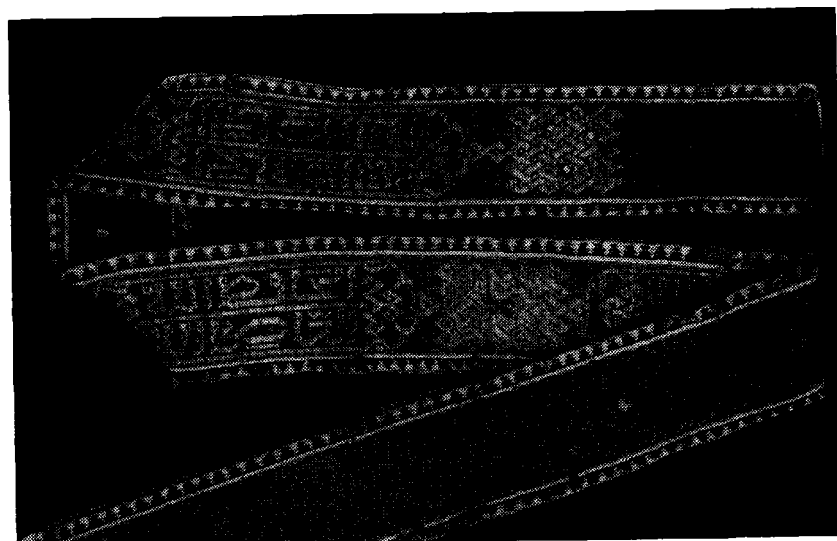
Res. 7 -

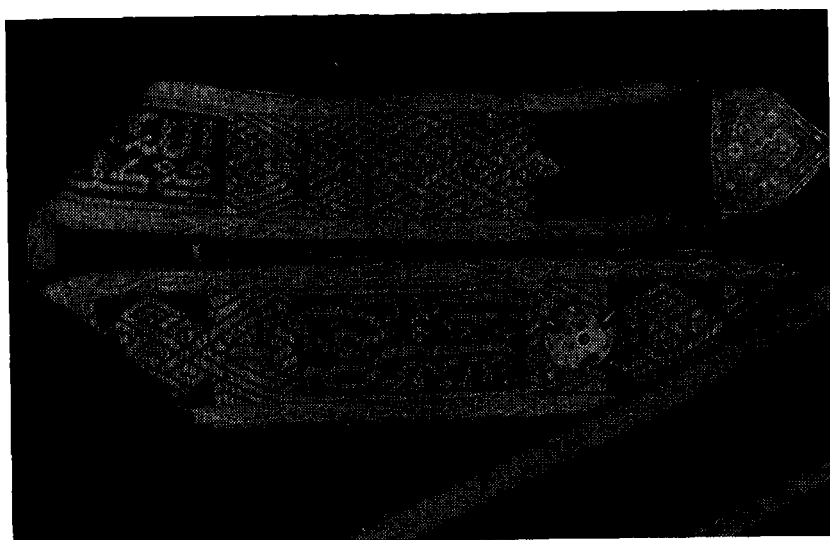
Res. 8

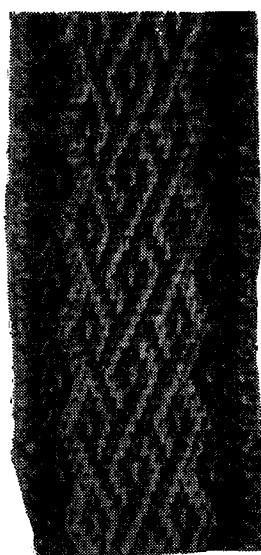
Res. 9

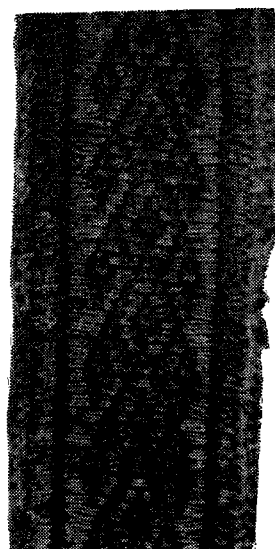
Res. 10

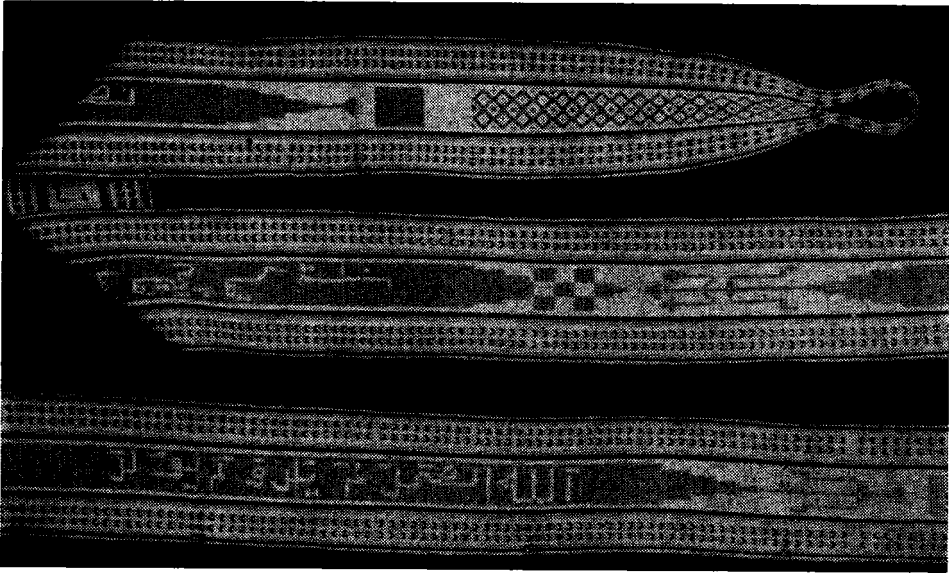

Res. 11

Res. 12

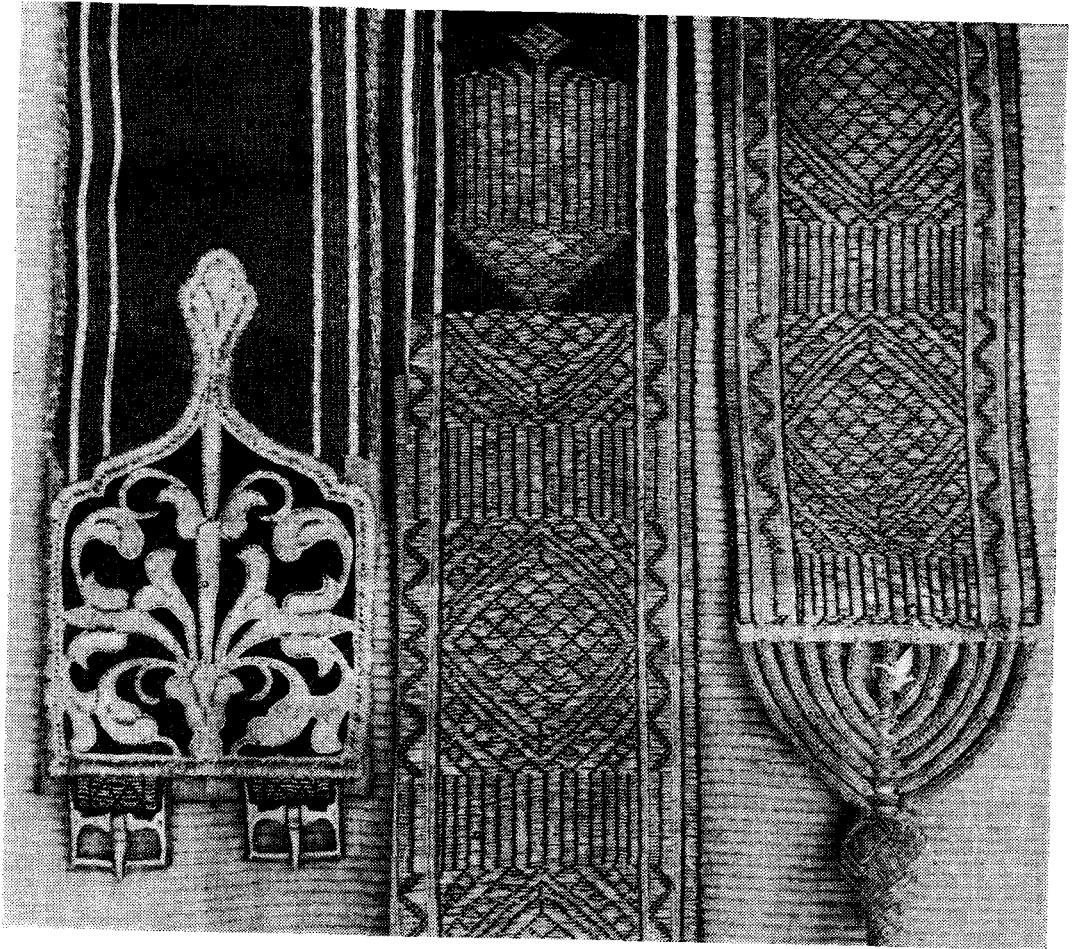

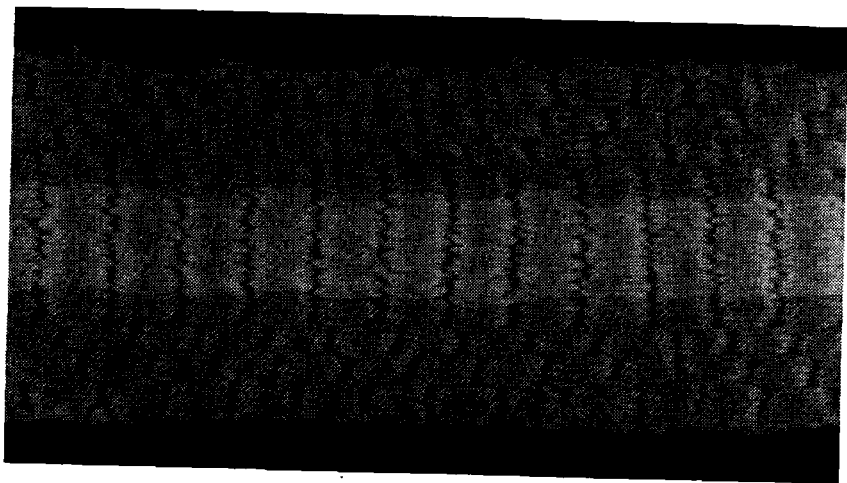
Res. 13

Res. 14

Res. 15

Res. 16

Kısım II. Şekiller

